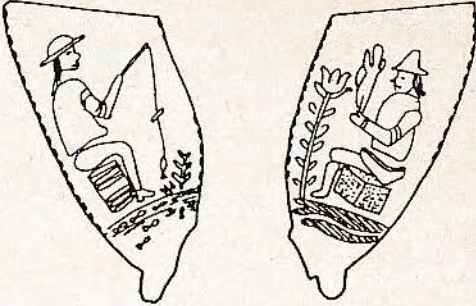
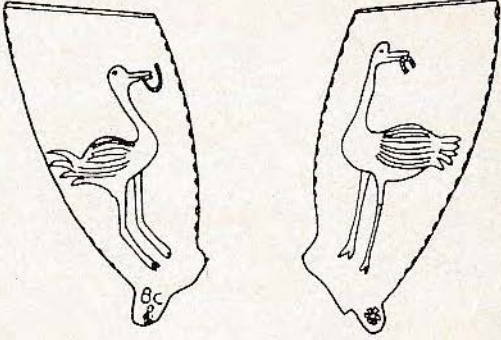
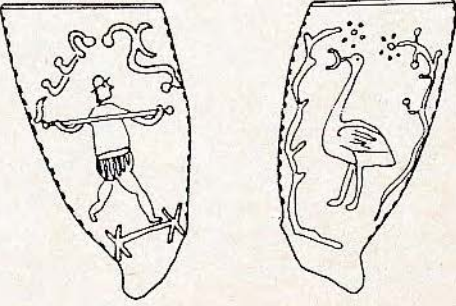

<p>1a. 02397 1b. Wlinis 2a. Tot aan de rand toe versierde 2b. Visser/hennetaster 2c. -/ 2d. - 2e. ongeglasd 2f. gebotterd 2g. - 2h. - 3a. - 3b. ongeglasd 3c. - 4. 1720-1760 5. - 6. -</p>	<p>Afb. 2</p>
<p>1a. 09095 1b. Uithoorn 2a. Tot aan de naad toe versierde 2b. Struivogel met hoefijzer in zijn bek/idem 2c. -/ 2d. - 2e. ongeglasd 2f. gebotterd 2g. - 2h. - 3a. - 3b. - 3c. - 4. 1747-ca.1759 5. Gouda 6. Boudewijn Claris 7. zie (4)</p>	<p>Afb. 3</p>
<p>1a. 5999 1b. Amstelveen 2a. Tot aan de naad versierde 2b. koorddanser/struivogel met hoefijzer in zijn bek 2c. -/ 2d. - 2e. ongeglasd 2f. gebotterd 2g. - 2h. - 3a. - 3b. - 3c. - 4. 1730-1760 5. Gouda 6. Jacobus Tubal? 7. -</p>	<p>Afb. 4</p>

SPREEKWOORDELIJK VERBEELD

door Jan van Oostveen en Annemieke Bonnema

De laatste jaren zijn veel kleipijpen gepubliceerd, die met historische gebeurtenissen in verband konden worden gebracht. Zij konden relatief eenvoudig herkend worden door de begeleidende teksten of de duidelijk herkenbare afbeeldingen.

Minder algemeen gepubliceerde kleipijpen betreffen producten met spreuken op de kop. Kromhoek en Vrij tonen hiervan diverse varianten, die met name in het laatste kwart van de 18e en in de 19e eeuw gedateerd moeten worden.

Een tot op heden onbesproken groep kleipijpen zijn pijpen met afbeeldingen, die verwijzen naar spreekwoorden. In het hierna volgende artikel wordt een viertal kleipijpen behandeld, die in relatie kunnen worden gebracht met een spreekwoord. De spreekwoorden waarnaar deze kleipijpen verwijzen, zullen afzonderlijk worden behandeld. Voor de beschrijving van deze pijpenkoppen wordt gebruikt gemaakt van de reeds eerder in dit blad gepubliceerde definities voor de catalogus (5).

Hij is een hennetaster

De betekenis van het woord hennetaster is heden ten dage bij het merendeel van de bevolking niet bekend. Toch is het spreekwoord *hij is een hennetaster* met name in de periode van de 16e t/m de 18e eeuw wijd verspreid geweest. Dit komt tot uitdrukking in meerdere schilderijen en gravures die van dit spreekwoord bekend zijn. Gierveld geeft in zijn artikel een drietal verklaringen voor dit spreekwoord:

Hennetaster

Afb. 1: Gravure uit 1647 van de "Hennetaster" door Herman Saffleven

- 1 Een man die zich met de kleinigheden van het huishouden en de keuken bemoeit.
- 2 In de zuidelijke Nederlanden zou dit spreekwoord met een vrek in verband worden gebracht.
- 3 Een sul van een man, die zich door zijn vrouw laat regeren of bedriegen. Geen van bovenstaande verklaringen zou naar ons idee een reden zijn om de hennetaster op een kleipijp af te beelden. Grauls geeft in zijn uitgebrei-

de studie naar de hennetaster echter nog een andere verklaring. Hij verwijst ernaar, dat *henne* ook de betekenis van vrouw heeft gehad en de hennetaster zou dientengevolge op losbandige en wellusteling hebben geduid. Naar ons idee zou met name deze laatste verklaring van de hennetaster een verkoopbevorderende impuls aan een kleipijp kunnen hebben gegeven.

Op de kleipijp van *afb. 2* is aan de rechterzijde de hennetaster naast een bloem afgebeeld. Op de linkerkzijde zien we een bekende afbeelding van een zittende visser. Helaas is de afdruk dusdanig versleten, dat het onduidelijk is of de visser zoals gebruikelijk bij soortgelijke afbeeldingen een pijp in zijn mond heeft.

Om ijzer te verteren is eene struismaag nodig

Een veel algemenere afbeelding op een pijpenkop is een struisvogel met een hoefijzer in zijn bek. Van Rollenhagen is een emblema bekend met hierop deze afbeelding. Als randschrift wordt deze afbeelding voorzien van het motto: "Nil penna, sed usus", wat betekent: "Niet de veren, maar het gebruik ervan (is van belang)". Een struisvogel kan dan wel niet vliegen, maar kan tijdens zijn vlucht gebruik maken van zijn wapperende vleugels. Hiermee weet hij een aanzienlijke vluchtsnelheid te bereiken. Het hoefijzer in de bek van de struisvogel onderstreept hoe hij de zwaarste opgave door volharding aankan. Hier hoort het spreekwoord: "Om ijzer te verteren is eene struisvogelmaag nodig".

Op de pijpenkop van *afb. 3* staat op beide zijden de struisvogel met een hoefijzer in zijn bek afgebeeld. De details boven de hiel geven een aanwijzing omtrent de maker van dit product. Aan de linkerkzijde van de kop, net boven de hiel, komen namelijk de initialen BC in combinatie met een eiermand voor. Net zoals bij het merk *de meermin* (zie **4**) naar voren kwam, plaatste de Gouwenaar Boudewijn Claris zijn initialen in combinatie met het merk, dat hij op dat moment voerde. Van 1747 tot rondom het jaar 1759 is Boudewijn Claris in het bezit geweest van het merk *de eiermand*. Het product van *afb. 3* kan daarom op een tiental jaren nauwkeurig gedateerd worden.

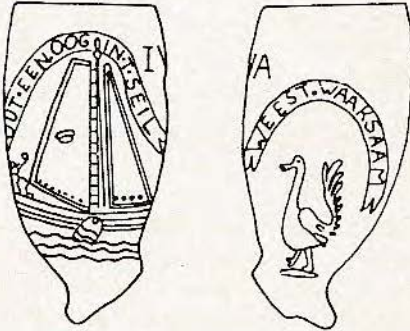
Het product van *afb. 4* vertoont aan de linkerkzijde van de kop het merk *de koorddanser*. Aan de rechterzijde van de pijpenkop is de struisvogel met het hoefijzer in de bek afgebeeld. Onduidelijk is, wie de maker van dit product kan zijn geweest. Als mogelijke maker komt de Gouwenaar Jacobus Tubal in aanmerking. Van hem is een soortgelijk tot aan de naad toe versierd product bekend. Aan de linkerkzijde van die pijp staat de Goudse toren met de initialen GT afgebeeld en aan de rechterzijde de gekroonde koorddanser met de initialen ITB. Tubal plaatste op de laatstgenoemde pijp zijn initialen om een eventuele verwarring met het merk *de Goudse toren*, te voorkomen.

Een oogje in het zeil houden

Bij de voorgaande afbeeldingen kan naast het spreekwoord geen diepere betekenis achter de afbeelding worden gezocht. Bij de pijpenkop van *afb. 5* met het spreekwoord "Een oogje in het zeil houden" is dit anders. Deze pijpenkop is aan de linkerzijde voorzien van een zeilschip met hierop een rokende schipper. Het zeil is voorzien van een oog. Boven deze afbeelding staat in een tekstlint: HOUT.EEN.OOG.IN.T.SEIL. Aan de rechterzijde van de kop staat een haan afgebeeld. Boven deze haan staat in een tekstlint: WEEST.WAAKSAAM. Aan de voorzijde van deze pijpenkop staan de initialen van de maker IVA offewel Jan van Aten uit Gorinchem.

Het moge duidelijk zijn, dat deze pijpenkop de politieke voorkeur van zowel de maker als de gebruiker niet onder stoelen of banken stak. Dit in roerige tijden met Pruisische invallen.

Een soortgelijke pijp waaruit de politieke voorkeur van Jan van Aten spreekt, is voorzien van een afbeelding van Willem V en Willemijntje. Zowel deze pijp met de afbeelding van Willem V als de pijp met "een oogje in het zeil houden" is voorzien van een steel waarop een vis met opengesperde bek staat.

1a	Afb. 5
1b Regio Dordrecht	
2a Twee zijden versierd	
2b Schip met rokende schipper en tekstlint: HOUT EEN OOG IN T SEIL/ Haan met tekstlint: WEEST WAAKSAAM	
2c -/-	
2d -	
2e ongeglasd	
2f gebotterd	
2g -	
2h Aan de voorzijde van de kop staan de initialen IVA	
3a Vis met opengesperde bek	
3b -	
3c	
4 1770-1790	
5 Gorinchem	
6 Jan van Aten	

Tot slot

Niet alleen bij geheel versierde kleipijpen komen spreekwoorden voor. Zo kan men als hielmerk ook dit soort afbeeldingen aantreffen. Een mooi voorbeeld hiervan is het merk *de hond in de pot*.

Dit artikel is mede tot stand gekomen dankzij de medewerking van Henk van Oostveen. Hiervoor onze hartelijke dank.

Literatuur

- (1) Gierveld, A.J., 1996. Meer dan een afbeelding alleen. In: Tegel, nr. 24, p.33-46.
- (2) Grauls, J., 1957. Volkstaal en volksleven in het werk van Pleter Breugel. Antwerpen-Amsterdam.
- (3) Kromhoek, W. en A. Vrij, 1986. Kleipijpen, drie eeuwen Nederlandse kleipijpen in foto's. Amstelveen.
- (4) Oostveen, J. van en A. Bonnema, 1998. Goudse dubbelmerken. In: PKN XXI, 81, p. 1002-1005.
- (5) Oostveen, J. van en A. Bonnema, 1999. Zeeuwse kleipijpen. In: PKN XXI, 83, p. 1063-1065.

ARCHIEFSTUK UIT DELFT

2e afdeling inv.nr.5-1; Bijlagen tot de resolutiën van de raad der stad Delft. Res.nr.59.

Donderdag 10-11-1803

De requeste van Arnold Willem van Haeften en mr. Cornelis Jacob van Brakel, burgers en inwoonders van deeze stad, waarbij zij verzoeken om met uitsluiting van alle anderen te mogen worden geoctroyeerd voor den tijd van 25 jaaren, om binnen deeze stad, haven en jurisdictie te mogen maken, fabriceren en bakken zo lange als korte en alle andere soorten van Tabakspijpen aan de raad van deezen stad op den 7e deezer gepresenteerd, en ten zelve dage in handen dezer kamer gesteld, ten einde de raad te dienen van consideratie en advis, op heden ingekomen en geleezen zijnde, hebben Wethouderen met genoeg gezien de lust en begeerte den supplianten om aanleiding te geeven dat een zeker getal Ingezeetenen, die door het ongelukkig verval der Trafiquen en fabrieken binnen deze stad tot een staat van behoefte vervallen zijn in deze hunne armoede worde tegemoet gekomen, dat zulks wel ligt gelijk hartelijk wenschen, aanleiding zoude kunnen geeven, dat anderen op het voorbeeld der supplianten geneegenheid kreegen om binnen deeze stad de eene of andere hier nog geen plaats hebbende Traficq of Fabriek op te richten, en alzoo tot het algemeen welzijn mede te werken, zoude deze kamer ten advise zijn, dat aan de Supplianten hunlieder verzoek zoude kunnen worden geaccordeerd, in zoverre dat aan hun, derzelve erfgenaamen en successeurs Octroij ten fine als boven wierd verleend voor den tijd van 15 jaaren, even als aan Adam Holbeek en Jan van der Aa den 6e april 1778 een soortgelijk Octroij tot het oprichten van een Fabriek van Francforter Potten voor den tijd van 15 eerstkomende en agter een volgende jaaren verleend is geworden.

Submitteerende deze kamer niettemin dit hun geadviseerde aan het meer verlicht oordeel van den Raad.

*

Met dank aan Louis Bracco-Gardner voor de inbreng van dit archiefstuk.